

KATALOŠKO-PESNIČKA PROZA

Bolanjev roman *Čile noću* može se čitati kao satira, kao marksistička kritika književnosti koja je samo sredstvo kojim se kapitalisti služe ne bi li iskorišćavali potlačene. Međutim, ta kritika nije data direktno, uz osvrtanje na osobine pojedinih režima ili na ono što su neki pisci u dotično vreme pisali, već opisuje igru moći koja nastaje u tim odnosima. Zato se Bolanjo radije služi slikama i simbolima koji određene situacije ne opisuju već dočaravaju. Pisan u jednom pasusu, bez naznaka pauza među događajima, roman funkcioniše kao velika slika na kojoj svi detalji međusobno koordiniraju. Uprkos tome, roman je moguće podeliti na šest celina/slika: poseta Farevelu, priča Salvatora Rejsa o Ernstu Jingeru, priča o mađarskom obučaru, Urutijina misija spasavanja crkava, Urutijina predavanja marksizma vođama Hunte i književni salon Marije Kanales.

Junak romana Sebastijan Urutija Lakroa, mada sveštenik, pri susretu sa najznačajnijim kritičarem toga vremena Farevelom priznaje da mu je jedina želja da bude književni kritičar. Farevel ga poziva u posetu na svoje imanje u Čiljan gde će se okupiti mnoga značajna imena književnog sveta. Urutija prvo nabasa na neke seljake koji ga prepoznaju kao sveštenika i nude mu tvrdi seljački hleb, za koji on kao narator kaže da uopšte nije bio loš, i zatraže od njega da se pomoli za zdravlje deteta. Nešto kasnije, posle boravka na Farevelovom imanju, Urutija će opet naići na seljake, dečaka i devojčicu kako oru. „Dečak me je osmotrio: slinava nit mu se protezala od nosa do grudi. Brzo sam skrenuo pogled, ali nisam mogao da suzbijem odmah stvorenu mučninu.“¹ Boravak u književnim krugovima ga je promenio i on kao sveštenik koji bi trebalo da brine o siromašnima i nesrećnima sada oseća samo gađenje. Pojava Pabla Nerude simbolički potvrđuje izolovanost književnika od naroda. Neruda, poznat kao pesnik koji se obraćao patnjama naroda, gleda u mesec i recituje „stihove mesecu, zemljinim mineralima i zvezdama“. Neruda je u ovoj slici oličenje pesnika. Pesnik je slep za stvarne jade naroda već ih idealizuje pod mesečinom. Utom nailazi Farevel koji Urutiju hvata za pojas. Ovim nagoveštajem seksualnog čina ne samo da se postiže korak dalje u Urutijinom izneveravanju sveštenečkog zaveta već se simbolički naslućuje i to da je on spreman da pristane na kurvanje ne bi li bio primljen u odabrane književne krugove. Potom se nabrajaju pesnici i Urutija ne može da se seti ko je Sordelo, trubadur koji je napisao knjigu *L'ensenhamen d'onor (Obrazovanje časti)* i kog Dante smešta u Čistilište zbog patriotskog ponosa. To što Urutija ne može da se seti ko je Sordelo, pa se rečenica „Sordelo, koji Sordelo?“ kroz knjigu ponavlja kao refren, govori o tome da je Urutija izabrao sasvim drugačiji put od Sordela. Slika hvatanja za pojas, pri kraju ovog pasusa dobija grotesknu završnicu: „I onda sam među njima prepoznao Farevela [danteovski način uvođenja junaka – *prim. N. Ž.*], čije su ruke bile na struku druge gospođe koja se kretala najekskluzivnijim

¹ Roberto Bolanjo, *Čile noću*, Laguna, Beograd, 2007, str. 24.

čileanskim krugovima tih godina (...) dok su njegov pojas stisnule ruke starca čije je telo bilo na ivici raspadanja, više mrtvog nego živog starca koji je, međutim na sve strane slao osmehe i, reklo bi se, uživao u kongi kao i svi ostali u društvu.² Ova slika koja podseća na sliku iz Danteovog *Pakla* ili veštičje kolo ili *danse macabre*, na najbolji način prikazuje kako Bolanjo stvara društvenu kritiku koristeći se pesničkim toposima. Scena sa Nerudom nije sama po sebi imala ničega neobičnog, ali u kontekstu opisa seljana pre i posle nje, ona je prestala da znači šta je značila. Ona više nije predstavljala pesnika koji brine za patnju naroda, već je i ne primećuje.

Motiv dvojnika se takođe provlači kroz ovu knjigu. Ostareli mladić koji Urutiju progoni i njegov književni pseudonim Ibakače su dva njegova dvojnika. Kada je ostareli mladić u pitanju može se govoriti o obrnutom obrazovnom romanu pošto Uturija sa svakim novim iskustvom prestaje da bude što je bio, beži od sebe, dakle ne ostvaruje se. Mladić u njemu se nije razvio; samo je ostario. Sa druge strane, Ibakače je njegova persona, ono što je on u tom književnom svetu. Odbacujući svoje ime, Urutija odbacuje i poslednji deo sebe.

Priča Salvadora Rejesa, koga junak upoznaje na skupu sličnom onome u Čiljanu, tiče se njegovog poznanstva sa Ernstom Jingerom za vreme Jingerovog egzila u toku Drugog svetskog rata. U Parizu jednom siromašnom anoreksičnom gvatemalskom slikaru, Jingerovom šticičniku, pošto ga je video u lošem stanju, Salvador poklanja primerak svog romana koji je namenio Jingeru, tačnije ostavi mu ga na stolu. Mesec dana kasnije Salvador zatiče roman na istom mestu i pita slikara da li mu se roman dopao ili ne. Slikar odgovara da niti mu svideo niti nije; nije ga čitao. Gvatemalac je sve vreme boravio u tom stanu, posmatrao Pariz, a slikao Meksiko Siti (u kojem je samo kratko boravio). Slika je „na svoj način bila oltar žrtvovanja i, na svoj način, gest izuzetne dosade i, na svoj način, objava jednog poraza, ne poraza Pariza niti poraza evropske kulture koja beše spremno odlučila da sprži samu sebe, niti je slika bila objava političkog poraza ili poraza ideala u koje je Gvatemalac donekle verovao, nego njegovog ličnog poraza, poraza jednog mračnog, ubogog Gvatemalca bez slave i uspeha, koji je došao u Grad svetlosti spreman da napravi ime u višim umetničkim krugovima, i od svesti s kojom je Gvatemalac prihvatio sopstveni poraz, svesti s kojom je prihvatio stvarnost i odbacio sve što je u njegovom slučaju bilo lično i anegdotsko.“³ Nalik Urutijinom ostarelom mladiću, slikar je progonjen svojom krivicom koja je dovela do gubljenja svake autentičnosti (Ibakače) zarad potrebe da se probije u najviše umetničke krugove. Jinger kaže Salvadoru da slikaru nije ostalo još mnogo da živi, tako da ova slika anticipira ono što će se desiti samom junaku koji na samrtnoj postelji, nemoćan poput ovog Gvatemalca i oslanjajući se o lakat, priča celu pripovest. To što Gvatemalac ne želi da pročita Salvadorovu knjigu nije nikakav poseban gest. Njemu naprosto nije više do umetnosti.

U priči o Jingeru i njegovom egzilu uvodi se tema nemoći umetnika da utiče na tok istorije pa čak i da se sam zaštiti. Umetnik je vlasti potreban dok može da joj služi. Ovaj motiv će se dalje razvijati kroz knjigu.

Priča o mađarskom obučaru govori o majstoru koji je pravio najbolje cipele u carstvu. Budući najbolji u tome, zaslužio je milost cara koji ga je primio i saslušao njegovu ideju da

² *Ibid.*, str. 28.

³ *Ibid.*, str. 39.

se napravi Brežuljak heroja koji bi se uz velike troškove pretvorio u spomenik herojima imperije. Od cara je zatražio odobrenje i znatne izdatke. Odgovor je glasio: „Bravo, savršeno, izvanredno.“ Međutim, kada je došlo do realizacije, usled političkih okolnosti, niko nije obraćao pažnju na molbe obučara, ali je on odlučio da svoj plan sam sprovede. To ga dovodi do prosjačkog štapa i smrti, a delo ostaje nedovršeno. Bolanjo i ovde pesničkim putem opisuje šta se dešava sa onima najboljima koji prepuste svoj talenat u ruke vlasti, koja će ga koristiti dok joj bude potrebno, ali će ga napustiti u presudnom trenutku i delo neće biti završeno.

Urutijin put u Evropu zarad izučavanja konzervacije crkava verovatno je najneobičnija epizoda u ovom romanu. Sveštenici koje junak upoznaje štite crkve od zagađenja, ali ne ljudskog, već od životinjskog. Najveći problem sa kojim se stare crkve suočavaju u ovom romanu jeste izmet prenamnoženih golubova. Sveštenici iznalaze neobično rešenje – sokolarstvo. Ova gotovo komična epizoda prožeta je nizom simbola. Pre svega, sveštenici su ratnici, tako da ovo liči na parodiju tekstova o Krstaškim ratovima. Zatim, golub je simbol mira, ali i Svetog duha, a crkva je usmerena upravo protiv toga. Potom, smrt oca Antonija i nestanak njegovog sokola Rodriga dešavaju se istovremeno te se iz toga može izvlačiti različita mistička i totemistička simbolika. I napokon, kad soko oca Temperature ubije goluba koji je maskota takmičenja atletičara, ceo poduhvat, srednjovekovan po svojoj zamisli, postaje komičan u dodiru sa savremenim svetom. Ipak, u svemu tome, sokolovi, ma kako zastareli, predstavljaju oružje odbrane protiv navale – govana, protiv moći većine. Otuda poslednja rečenica romana („I onda počinje oluja govana“)⁴ govori o tom stanju demokratije koja je zapravo samo sredstvo u rukama vlastodržaca. U jednom Urutijinom snu otac Antonije ga vodi do drveta na kojem stoji njegov soko Rodrigo, tvrdeći da je to Judino drvo, odakle junak dalje izvlači zaključak da je ceo svet postao Judino drvo.

Političke promene koje se dešavaju u Čileu Bolanjo ne opisuje neposredno već govoreći šta je i za vreme kojih događaja čitao njegov glavni junak i pripovedač. Na samom početku čita Homera, „i prešao na Talesa iz Mileta, Ksenofona iz Kolofona, Alkmeona iz Kreonta i Zenona iz Eleje (bio je izvrstan), a u to vreme ubili su generala koji je bio naklonjen Aljendeu, i Čile je obnovio diplomatske odnose s Kubom, i po popisu stanovništva bilo je ukupno 8.884.768 Čileanaca, i na televiziji su počeli da prikazuju sapunicu *Pravo na rođenje*, a ja sam čitao Tirteja iz Sparte, i Arhiloha iz Parosa, i Solona iz Atine, i Hiponakta iz Efesa, i Stesihora iz Himere, i Sapfo iz Mitilene, i Teognisa iz Megare, i Anakreonta iz Taosa, i Pindara iz Tebe (jedan od mojih omiljenih autora), a vlada je nacionalizovala rudnike bakra a potom i industriju šalitre, i industriju čelika, i Pablo Neruda je dobio Nobelovu nagradu...“⁵ Nastavlja Bolanjo ovako još dugo. S jedne strane, ovakav paralelizam ukazuje na nemoć pisca da se direktno uključi u borbu. Pesnici koje navodi, recimo, Tirtej i Solon, pisali su aristije (pesme za ohrabrenje ratnicima, nešto kao koračnice). Sa druge strane, Arhiloh baca štit. Katalog pesnika već priča neku priču. Kako se niz nastavlja, prelazi se na tragičare (u smislu da su došla tragična vremena), ali odmah za njima ide Hesiod koji opisuje stvaranje sveta. Pred junakovim očima se stvara novi svet. A potom idu istoričari Herodot i Tukidid koji

⁴ *Ibid.*, str. 119.

⁵ *Ibid.*, str. 77.

opisuju važnost događaja. Na kraju se sa Aristotelom i Platonom dolazi do filozofskog objašnjenja ovog ludila i Aljende se ubija: „Ja sam i tada ostao tih, sa prstom na stranici koju sam bio čitao, i pomislio sam: 'Kakav mir'“⁶

Po ostvarenoj pobedi Pinočeovih pristalica, život kreće dalje. Sledeća scena opisuje sahranu Pabla Nerude. Kao i Jinger ili mađarski obućar, on državi više nije bio potreban. Bolanjo ne opisuje političke događaje vezane za Nerudinu sahranu. On je koristi simbolički. Književni svet, izgubivši svog vođu, postao je neposredni sluga vlasti.

Sledeća važna slika je ona u kojoj Urutija uz najveću tajnost drži predavanja marksizma vođama Hunte pa i samom Pinočeju. Za ovu scenu se može reći da ima manje lirskih elemenata nego ostale u romanu. Generali dremaju, jedan od njih zapisuje. Pinočeov razgovor sa Urutijom o tome kako želi da poznaje marksizam da bi znao šta njegov neprijatelj smera samo je varijacija ideje da je znanje moć. Međutim, Pinočeova tvrdnja da Aljende nije ništa čitao osim sažetaka dok je on napisao tri knjige deluje komično s obzirom na to da se Pinoče u romanu i pojavljuje kao neko ko želi sažvakano znanje. Tokom junakove priče o Marti Harneker jedan od generala upita „Je li dobra ženska?“⁷ a nešto kasnije, kada saznaju da je bila u intimnim vezama sa nekoliko Kubanaca, lično Pinoče kaže: „Može li to da bude moguće? Govorimo li mi o ženi ili kučki?“⁸ Bolanjo na taj način sasvim sporednim putevima opisuje ne samo ideološku poziciju slušalaca, već i to na koju vrstu informacija oni reaguju, a od koje postaju dremljivi.

Kada najzad u javnost procuri vest da je Urutija držao tajne časove vođama Hunte, reakcija izostaje. Ljudi žele da žive svoje živote. Posebno nedostaje reakcija crkve koja, ne izopštavajući Urutiju, pokazuje da su crkva i književnost u službi Pinočeovog režima.

Završna epizoda odigrava se na književnim prijemima lepote Marije Kanales. Urutija postaje redovna zvanica, ali tokom vremena na površinu izlazi tajna da se u podrumu iste kuće sprovode politička mučenja i saslušanja. Ovom slikom se zaokružuje Bolanjovo viđenje mesta književnosti u diktaturi, i u savremenom svetu uopšte. Književnost je tu da na površini održava privid sklada i kulture, tj. normalnog života.

Za Bolanja se tvrdi da je najzad raskrstio sa magijskim realizmom u latinoameričkoj književnosti. U mnogo čemu to stoji. Međutim, roman poput *Čilea noću* mogao je da bude napisan samo u sredini u kojoj su čitaočeva očekivanja vezana za ono što je nosio magijski realizam. Dvojnuk u vidu ostarelog mladića, gvatemalski slikar koji gledajući u Pariz slika Meksiko Siti, obućar koji pravi nešto nalik Mauzoleju mada mu država u tome i ne pomaže, sveštenici sokolari koji u naše vreme štite crkve od govana golubova, žena koja priređuje književne večeri u kući za mučenje, mogli su biti junaci i nekog romana magijskog realizma. Tačnije, oni i jesu nasleđe magijskog realizma. Međutim, Bolanjo u sve to unosi dnevnu suvoparnost i dokumentarnost koju, da roman ne bi izgubio na snazi, uređuje lirskim sredstvima. Posebno je zanimljiva njegova upotreba kataloga. Recimo, kada Urutija odlazi u Evropu, Bolanjo se ne služi metonimijom i ne prikazuje samo jednog sokolara već navodi jednog po jednog, uvek ubacujući neke detalje koji dotičnog sokolara odnosno sokola razlikuju od ostalih. Već sam naveo izvanrednu upotrebu paralelizma između Urutijine

⁶ *Ibid.*, str. 78.

⁷ *Ibid.*, str. 86.

⁸ *Ibid.*, str. 88.

lektire i presudnih istorijskih događaja. Posredi je, ponovo, katalog. Navode se i mesta koja je junak posetio, zvanice na skupovima, sve sa ciljem da se svakom od tih detalja da samostalan život. Otuda i roman nije podeljen na poglavlja i pasuse jer se sve to nadovezuje jedno na drugo, jedno kontrastira drugome i povezuje se, često i bez neposrednih naznaka da je to povezivanje potrebno. Bolanjo je roman konstituisao kao niz slika koje se mogu čitati i nezavisno. Otuda potreba da im se ovim tehničkim putem oduzme samostalnost, tačnije da se na formalan način ukaže da je delo celina. Mada se pridržava hronologije, roman nije oblikovan kao uzročno-posledični niz događaja koji se dešavaju u jednom periodu istorije već kao jedinstvena, vanvremena slika u glavi umirućeg Urutije.